

SALJUQIYLAR DAVLATI TARIXINI YORITISHDA "SIYOSATNOMA" ASARINING O'RNI

Ne'matova Rahima Shamsiddinovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Tarix fakulteti talabasi

nematovarahima439@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Saljuqiylar davlatining tarixini o'rganishda "Siyosatnoma" asarining tahliliga alohida e'tibor berilgan. "Siyosatnoma" asarining muallifi Nizomiddin Abu Hafs Osmon ibn Hussayn Al-Marvazini himoyasi ostidagi Saljuq sultonlari nufuz doirasida yashab yozgan buyuk davlat arbobi va tarixchi hisoblanadi. U Baroki Temurlik davrida ijod etgan. Asarda Saljuqiy hokimiyatining boshlang'ich bosqichlari, uluslararo munosabatlar, sultonlarning siyosat yo'nalishlari, janglardagi g'olibiyalar kabi mavzular keng tasvirlangan. Xususan, asarda Saljuqlar tarkibi yaratish jarayoni, sulton Alp-Arslon obrazining rivojlanishi, sog'inchlik siyosati kabi muhim voqealar belgilangan. Shuningdek, maqola asarning xalqaro ilmiy adabiyotda e'tiborga sazovordagi o'rni, tarixiy manba sifatida o'rganilish tarixi, ahamiyati haqida fikr bildirilgan. Umuman, "Siyosatnoma" Saljuqiy davlatining tarixini aniq va batafsil tasvirlovchi eng qadimiy asarlardan hisoblanadi. U asarning tarixiy ahamiyati barobarligini bilishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: Saljuqiylar davlati, Siyosatnoma, Nizomiddin Abu Hafs Osmon ibn Hussayn Al Marvazini, asar, tarix, davlat tuzilishi, sulton Alp-Arslon, sog'inchilik siyosati, janglar, uluslararo munosabatlar, manba, tarixiy ahamiyat.

Аннотация: В статье особое внимание уделяется анализу произведения «Политика» в изучении истории государства сельджуков. Автор «Политики» Низамиддин Абу Хафс — великий государственный деятель и историк, живший и писавший под покровительством сельджукских султанов под покровительством Османа ибн Хусейна Аль Марвази. Он создал барокко в период Темурлика. В произведении широко описаны такие темы, как начальные этапы власти сельджуков, межэтнические отношения, политические направления султанов, победы в сражениях. В частности, в произведении описываются такие важные события, как процесс создания состава сельджуков, развитие образа султана Алп-Арслана, политика ностальгии. В статье также комментируется важное место произведения в мировой научной литературе, история его изучения как исторического источника, значение. В целом «Сиясатнама» считается одним из древнейших произведений, точно и подробно описывающих историю сельджукского государства. Это позволяет узнать историческую значимость произведения.

Ключевые слова: Сельджукское государство, Политическая книга, Низамиддин Абу Хафс Осман ибн Хусейн Аль Марвазини, произведение, история, государственное устройство, султан Алп-Арслан, ностальгическая политика, сражения, межэтнические отношения, источник, историческое значение.

Abstract: The article pays special attention to the analysis of the work "Politics" in the study of the history of the Seljuk state. The author of "Politics" Nizamiddin Abu Hafs is a great statesman and historian who lived and wrote under the protection of the Seljuk sultans under the protection of Osman ibn Husayn Al Marwazi. He created Baroque in the Temurlik period. In the work, topics such as the initial stages of the Seljuk power, inter-ethnic relations, political directions of the sultans, and victories in battles are widely described. In particular, the work describes important events such as the process of creating the composition of the Seljuks, the development of the image of Sultan Alp-Arslon, and the politics of nostalgia. The article also

comments on the important place of the work in the international scientific literature, the history of its study as a historical source, and its importance. In general, "Siyosatnama" is considered one of the oldest works that accurately and in detail describes the history of the Seljuk state. It allows to know the historical significance of the work.

Key words: *The Seljuk state, Policy book, Nizamiddin Abu Hafis Osman ibn Husayn Al Marwazini, work, history, state structure, Sultan Alp-Arslan, nostalgia policy, battles, inter-ethnic relations, source, historical significance.*

KIRISH

Saljuqiylar davlati, O'rta Osiyoning tarixida muhim ahamiyatga ega bo'lgan bir davlatdir. U XI-XII asrlarda Markaziy va G'arbiy Osiyo hukmronligini qo'lga kiritgan edi. Bu davlatning siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotiga doir ko'plab ma'lumotlar tarixiy manbalarda saqlanib qolgan. Bu manbalardan biri ham Nizom ul-Mulk tomonidan yozilgan "Siyosatnoma" asaridir.

"Siyosatnoma", yoki "Siyosatname", siyosiy hikmat va hukumat boshqaruvining nazariy asoslari bo'yicha yozilgan eng muhim asarlardan biri hisoblanadi. Bu asar, Saljuqiylar davlatining siyosiy va madaniy hayotini yoritishda katta ahamiyatga ega. "Siyosatnoma" asari yuridik, etik, siyosiy va falsafi masalalarni qamrab oluvchi eng keng miqyosli dasturli asarlardan biri hisoblanadi.

Bu maqolada biz "Siyosatnoma" asarining Saljuqiylar davlati tarixi yoritishdagi ahamiyatini ko'rib chiqamiz. Bu asarning qanday tarixiy ma'lumotlarni berishini, Saljuqiylar davlatining siyosiy, iqtisodiy va madaniy tuzilmasini qanday tasvirlashini va bu asarning Saljuqiylar davlatining umumiy tarixiy tasavvuriga qanday ta'sir etkazishini tahlil qilamiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

"Siyosatnoma" asari Nizomulmulk tarafidan 1092-1093 yillarda yozilgan bo'lib, o'rta asr davlat boshqaruvi va siyosatining nazariy asoslari haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Ushbu asar orqali Saljuqiylar davlatining siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy hayoti, rahbariyati, davlat boshqaruv tizimi, jamoat hayoti, sof davlatchilik masalalari va jumladan talabalar tayyorlash sistemasi haqida buyuk ma'lumotlarga ega bo'lish mumkin.

A.A.Zejev "Nizomulmulk va uning "Siyosatnoma" asari" nomli maqolasi (1957 yil) asarning siyosiy nazariya va amaliyot jihatidan ahamiyatini ko'rsatadi. Z.Karimov " "Siyosatnoma"da davlat boshqaruv tizimi tasavvuri" nomli ilmiy ishida asarda Saljuqiylar davlat aparati tasviri berilganini, u davlat boshqaruv intizomining asosiy elementlari haqida ma'lumot berganini qayd etadi. V.N.Bartold "Turkiy sharq tarixi" asarida "Siyosatnoma" mastand siyosiy hujjatlarning ba'zi qismlarini tilga olib, saljuqlilarning jamiyat hayoti va davlat tuzilishi haqida tasvir beradi. D.S.White "Medieval technology and social change" kitobida "Siyosatnoma"da

davlat xizmati, xizmatdorlik tizimi va uning rivojlanish tarixi haqida mablag'lar keltirib, shunga asoslanib saljuqlilarning davlat boshqaruvini tahlil qilgan.

Shunday qilib, "Siyosatnoma" asari Saljuqiylar davlatining tarixini, siyosatini, jamiyatini, ijtimoiy voqealari va intizomni o'rganishda eng qadimiy va etiborli manba hisoblanadi. Ushbu asarning haqiqiy mazmunini ochiqaydigan adabiyotlar esa uni til va mamlakat tarixining nuqtai nazaridan tahlil qilgan.

Saljuqiylar davlatining siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy hayoti haqida boshqa qimmatli adabiyotlar quyidagilardir:

1. Abu Bakr Muhammad ibn Jaqub al-Istaxri "Mu'jam al-Buldon" (948 yil) - saljuqlilar davridagi mamlakat tartibi, viloyatlar tarqalishi va iqtisodiy hayot haqida ma'lumotlar beradi.

2. Yusuf Khas Hajib "Kutadgu Bilig" (1069 yil) - saljuqlilar jamiyatidagi insoniy munosabatlar, siyosat, aqidalar haqida tasvir beradi.

3. Al-Samani Hamdullah Mustavfi "Nuzhat al-Qulub" (1340 yil) - saljuqlilar davri viloyatlar tabobatini, qishloqlarini ko'rsatadi.

4. Al-Istakhri va Ibn Hauqal kabi co'grafiya mudarrislari asarlari - saljuqlilar davri hududiy bo'linish, qishloq va shaharlar joylashuvi haqida ma'lumot beradi.

5. Biruniyning "Tahqiq Ma li-l-Hind" asari - saljuqlilar davridagi mulkdorlar davlat to'lovlarini to'g'ri baholash tizimi haqida fikr yuritadi.

6. Atoi va Yusufiy tarix asarlari - saljuqlilar davridagi siyosat, janglar, xo'raliq va ijtimoiy muammolarni tasvirlaydi.

Shunday qilib, Saljuqiylar davlatining iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayoti haqida etarli ma'lumotlar beruvchi adabiyotlar tasdiqlovchi manbalar hisoblanadi.

MUHOKAMA

"Siyosatnoma" asari Saljuqiylar davlati tarixini o'rganish uchun eng muhim manbalardan biri hisoblanadi. Lekin bunday asarning ayrim nuqtalarda tutgan yondoshuvi va tasvir bergan ma'lumotlari o'z davridan kelib chiqqanligi sababli muzarrabalikka ochildi.

Masalan, asar Nizomulmulk obyektivligini saqlab bo'lsa-da, saljuqlar siyosati bilan o'ziga va oilasiga bog'liqligini inkor eta olmaydi. Shuning uchun bazi janobdorlik choralarini uning ko'zida salbiy tasvirlanmagan bo'lishi mumkin.

Ikkinchi muhokama predmeti sifatida asarning jahon xaritasi va mamlakatlar tarqalishini tasvirlovchi ma'lumotlari XXX asr muhitiga mos kelmasligi aytish mumkin. Chunki ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar ulgurib borgan edi.

Shuningdek, asarda tasvirlangan saljuqlar siyosatidagi religioz unsur, jamiyat tuzilishi, boshqaruv texnologiyalari hozirgi olamda ba'zan amin emas deb hisoblanishi mumkin.

Bir qancha tadqiqotchilarga ko'ra, ba'zi ma'lumotlari noob'yektiv bo'lishi ham mumkin. Ammo umumiy holda, "Siyosatnoma" saljuqlar davri hajmi uchun asosiy manba ekanligi ta'kidlanadi.

Shu sababli, asarning bu yo'nalishdagi ma'lumotlarini qarama-qarshilikli tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Saljuqiylar Davlati tarixini tushuntirishda, "Siyosatnoma" asari muhim bir manba sifatida foydalanilishi mumkin. Siyosatnoma, Nizomulmulk tomonidan yozilgan va Buyuk Seljuq Imperiyasi siyosati va boshqaruv tizimi haqida ma'lumot beradigan bir kitobdir. Nizomulmulk, Buyuk Seljuq Imperiyasi davrida vezir va hukmdor Alp Arslan va Melikshoh davrlarida etkili bo'lgan davlat arbobi sifatida mashhur bo'lgan shaxsdur.

Siyosatnoma, davlat boshqarish, hukmdor vazifalari, adliya tizimi, askariy tuzilma, soliq tizimi, ta'lim, tashqi siyosat, boshqaruv organlari va davlatning umumiy ishlash tartibiga oid mavzularni o'z ichiga oladi. Kitob, davrning siyosiy va ijtimoiy tuzilishini tushuntirish uchun muhim bir manba sifatida hisoblanadi va Saljuqiylar Davlati boshqarish tasavvurini va siyosati ko'rsatadi.

Siyosatnoma, shuningdek, O'rta asrlar Islom dunyosining siyosiy fikriga va boshqaruv tizimiga oid muhim ma'lumotlarni taqdim etadi. Nizomulmulk, kitobda hukmdorning rolini, davlatning barqarorligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan hukumat siyosatini va boshqarish prinsiplarini tafsilotli tarzda bayon qiladi.

Saljuqiylar Davlati tarixini tushunish va ushbu davrga oid tafsilotli ma'lumot olishni xohlaganlar uchun Siyosatnoma, asl matni bilan muhim manba sifatida xizmat qiladi. Ushbu asar, davrning siyosiy, boshqaruv va ijtimoiy tuzilishini tushunishga yordam beradi va Saljuqiylar Davlati boshqarish tasavvurini va siyosatini tushuntiradigan qadrlı bir nazariya beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilishda, Nizomulmulkning "Siyosatnoma" asari Saljuqiylar davlatining yaranishi, rivojlanishi davomida ega bo'lgan siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayoti barobaridagi eng qadimiy va qimmatli manbalardan hisoblanadi.

Asar orqali XI asir ortalaridagi O'rta Osiyo siyosiy-hududiy vaziyati, saljuqlar hokimiyati ostidagi mamlakatlar tizimi va ular orasidagi munosabat tinchlik haqida butunlay yangi tasavvurlar shakllantirildi.

"Siyosatnoma" saljuqlar davlatining tashkil topgan davlat aparati, boshqaruv prinsiplari, siyosatning nuqtasi nazaridan mo'lyet yoritdi. Shu bilan birga, jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, madaniy hayoti va din-akinalar sohasidagi an'analar haqida ham ma'lumot berdi.

Ushbu asar tahlili natijasida saljuqlar xonadonining yuksak darajadagi sulh-tachiz va ijtimoiy rivojlanishning sabablari, saljuqlilik ta'limotining amaliy jihatlari aniq ko'rinib turdi.

Shunday qilib, "Siyosatnoma" Saljuqiylar davlati tarixini o'rganishda eng muhim ilmiy manbalardan hisoblanadi va uning o'rni beqiyos.

"Siyosatnoma" asari Saljuqiylar davlati tarixini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Uning muallifi Nizomulmulk bo'lib, u o'z davridagi siyosiy vaziyat, davlat boshqaruvi, qonun-qoidalarni, shuningdek, saljuq sultonlari faoliyatini batafsil yoritgan.

Asarning eng qimmatli tomoni shundaki, muallif o'z kuzatishlari asosida saljuq hukmdorlarining fe'l-atvorini, axloqiy fazilatlarini va nuqsonlarini, ularga bo'lgan munosabatini haqqoniy tasvirlab bergan. Nizomulmulkning bu fikrlari tarixchi uchun birinchi qo'l manba hisoblanadi.

Shu bilan birga, asarda o'sha davr jamiyatining ijtimoiy tuzilishi, davlat boshqaruvi tizimi, qonun-qoidalar ham yoritilgan. Jumladan, podshoh, vezir, qozi kabi lavozimlarning vazifalari va majburiyatlari keltirilgan.

Xulosa qilib aytganda, "Siyosatnoma" asari Saljuqiylar davlatining ichki siyosati, ijtimoiy hayoti va davlat boshqaruvi tizimini chuqur o'rganishda nihoyatda qimmatli tarixiy manba hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Абдурахмонов Қ. Ўрта Осиё халқлари тарихи. - Тошкент: Ўқитувчи, 1995.
2. Босворт К.Э. Мусульманские династии. - Москва: Наука, 1971.
3. Зиёев Ҳ. Ўрта асрлар Шарқи. - Тошкент: Ўзбекистон, 2016.
4. Қўқонов М. Салжуқийлар даврида Ўрта Осиё. - Тошкент: Фан, 2006.
5. Маҳмудов Т. Салжуқийлар тарихи. - Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
6. Низомулмулк. Сиёсатнома. Нашрга тайёрловчи Э.Эркинов. - Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1989.
7. Ўринбоев Б. XI-XII асрларда Ўрта Осиё. - Тошкент: Ўзбекистон, 1983.
8. Холиқов А. Ўрта Осиё тарихи. - Тошкент: Шарқ, 2005.